

KONSTYTUCJA

Wyraz *konstytucja* jest XVI-wiecznym zapożyczeniem z łaciny. Jego podstawę etymologiczną stanowi łac. *constitutio* ‘ustanowienie; właściwość; zestawienie praw’ < łac. *con-stituere* ‘stawiać razem’. W swej genezie historycznej *konstytucja* łączy się z realiami starożytnego Rzymu, w których ten wyraz oznaczał ‘cesarski akt prawny – edykt, dekret, reskrypt lub mandat’. Rzeczpospolita szlachecka, przejmując – na gruncie odrodzeniowego humanizmu – wzory antyczne, adaptowała również do swych realiów ustrojowych to łacińskie określenie, nadając mu postać *konstytucyja* i znaczenie ‘uchwała sejmu lub sejmiku szlacheckiego, a także innego ciała kolegialnego, mającego uprawnienia tworzenia przepisów obowiązujących w danej społeczności’.

Za dawnych królów prawa, z radą tylko stanowione, nazywały się statutami; skoro zaś stany weszły w społeczność prawodawstwa, uchwalone prawa nazwane są konstytucyjami;

Od Zygmunta Augusta prawa konstytucyjami przezwano, to jest, uchwałami senatu i stanu rycerskiego przy boku królewskim;

Podał fundator zakonowi regułę albo konstytucyję, a w nich sposób życia świątobliwego [za *Słownikiem języka polskiego* S.B. Lindego].

Równoległe do tego podstawowego znaczenia rozwinęły się inne, znajdujące podstawy w źródłosłowie łacińskim: ‘skład, budowa jakiegoś ciała organicznego lub nieorganicznego’, ‘zespół stałych cech właściwych organizmowi’.

To dobre dla ludzi o silniejszej konstytucji – a ja jestem delikatny;

Słaba konstytucja nie obiecywała mu długiego życia, jednakże roztropna wstrzeźliwość doprowadziła go do rzadkiej starości [za *Słownikiem języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego].

Nowe i do dziś najważniejsze znaczenie uzyskał rzeczownik *konstytucja* w wyniku przemian światopoglądowych i ustrojowych związanych z próbą reformy Rzeczypospolitej w okresie oświecenia, uchwałami tzw. Sejmu Wielkiego (1788–1792) i Konstytucją 3 maja, ustanowioną w 1791 r. Ten dokument, zatytułowany wówczas *Ustawa Rządowa. Prawo Uchwalone. Dnia 3 Maja, Roku 1791*, wprowadził do przekazów publicznych i ustabilizował w języku polskim nowe znaczenie wyrazu *konstytucja* – ‘ustawa zasadnicza; dokument określający

ogólne zasady ustroju państwa, strukturę i kompetencje naczelných organów władzy, podstawowe prawa i obowiązki obywateli’.

To właśnie znaczenie rzeczownika *konstytucja*, w formule definicyjnej ‘ustawa rządowa’, podaje jako pierwsze niemalże współczesny temu aktowi konstytucyjnemu *Słownik języka polskiego* S.B. Lindego (wydany w latach 1807–1814). To znaczenie jako podstawowe jest uwzględnione w *Słowniku języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego [zob. t. III, Warszawa 1961], to znaczenie jako prymarne podają także najnowsze słowniki polszczyzny, uwzględniając związane z wyrazem *konstytucja* najczęściej występujące w tekstach połączenia leksykalno-składniowe – por. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej; naruścić konstytucję; uchwalić konstytucję; konstytucja głosi, gwarantuje, określa; termin praw. mała konstytucja* ‘konstytucja tymczasowa, która wkrótce ma być zastąpiona inną’ (zob. *Uniwersalny słownik języka polskiego* pod red. S. Dubiśa, Warszawa 2003, t. II).

W preambule do *Konstytucji 3 Maja* m.in. czytamy:

Uznając, iż los nas wszystkich od ugruntowania i wydoskonalenia konstytucji narodowej jedynie zawisł, długim doświadczeniem poznawszy zadawnione rządu naszego wady, a chcąc korzystać z pory, w jakiej się Europa znajduje, i z tej dogorywającej chwili, która nas samym sobie wróciła, wolni od hańbiących obcej przemowy nakazów (...) z największą stałością ducha niniejszą Konstytucję uchwalamy i tę całkowicie za świętą, za niewzruszoną deklarujemy, dopóki by naród w czasie prawem przepisany wyrażną wolą swoją nie uznał potrzeby odmienienia w niej jakiego artykułu [za: J. Kowecki (oprac.), *Konstytucja 3 Maja*, Warszawa 1981].

Jak wiadomo, *Konstytucja 3 Maja* nie weszła w życie, upadła pod naporem targowicy, kilka lat później upadła również *Rzeczpospolita*. *Konstytucja* weszła jednak na stałe do kanonu słów ważnych – politycznie i patriotycznie (inaczej: ważnych racjonalnie i emocjonalnie) – oprócz takich słów sztandarowych, jak *ojczyzna, niepodległość, suwerenność, naród, państwo, prawo, ład, rząd, równość, wolność, braterstwo, demokracja*.

Jest to słownictwo aksjologiczne i honoryfikatywne. W tych słowach zakodowane są wartości podstawowe dla egzystencji społeczeństwa obywatelskiego i instytucji obywatelskiego państwa. Są to słowa symbole, słowa klucze, które towarzyszą nam od ponad 200 lat, określając nasz społeczny światopogląd.

Konstytucja jest słowem występującym na ogół w kontekstach nacechowanych pozytywnie, ważkich treściowo, niejednokrotnie aforystycznych.

Konstytucja jest najwyższym prawem *Rzeczypospolitej Polskiej* [*Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*].

Konstytucja państwa powinna być taka, by nie naruszała konstytucji obywatela [Stanisław Jerzy Lec].

Konstytucja jest wzorem rachunku sumienia narodu [Heinrich Böll].
Złe zwyczaje sejmowe są gorsze od złej konstytucji [Józef Piłsudski].

Podkreślają one znaczenie konstytucji w państwie, jako jego aktu założycielskiego, i znaczenie wyrazu *konstytucja* w obrębie współczesnego polskiego słownictwa społeczno-politycznego.

Koresponduje z nimi, a także z preambułą do *Konstytucji 3 Maja*, wstęp do obecnie obowiązującej *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej* pod względem stylistycznym, aksjologicznym i honoryfikatywnym:

W trosce o byt i przyszłość naszej Ojczyzny, odzyskawszy w 1989 roku możliwość suwerennego i demokratycznego stanowienia o Jej losie, my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej (...) ustanawiamy Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej jako prawa podstawowe dla państwa oparte na poszanowaniu wolności i sprawiedliwości, współdziałaniu władz, dialogu społecznym oraz na zasadzie pomocniczości umacniającej uprawnienia obywateli i ich wspólnot.

Słowa poświadczają w tym wypadku trwałość określonych idei i wartości.

S.D.